

FALUSI LEVELEK

A POLGÁRI HÁZASSÁGRÓL.

PEST,
NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV,
M. AKAD. NYOMDÁSZNÁL.

1868.

Első levél.

Kedves komám uram! Kívánom az Úristentől, hogy ezen néhány rend írásom friss jó egészségben találja kedves komám uramat egész háznépével, öregebb, apróbb cselédjeivel együtt. A mi engem illet, hála legyen a fölséges jó Istennek, megvagyok az enyimekkel együtt erőben, egészségben. A múlt évi áldott termés rásegített, hogy a nagy tél ne találjon készületlenül. Van, mit a tejbe aprítsak, még a szegénynek is kerül, kit a nyomorúság küszöbönre hajt. Sajnálom a szegényt; mert mindig előttem van, hogy engem is könyen érhet baj e nyomorult világban. Szívesen teszek hát a szegények pörsölyébe, ebbe a lelki takarékpénztárba valamit, mert tudom, hogy annak kamatja az Isten áldása szokott lenni.

Régóta kívánkozom már kedve» komám urammal találkozni. Sok van a bögömben, a miről értekezni szeretnék. Minthogy azonban személyesen nem beszélgethetek, előveszem a kalamárist, és Írásban adom elő gondolataimat, úgymint azok elmémben forognak, egyszerűen czifrálgatás nélkül.

Sokat írnak most a mi számunkra. Van közte jó, de van olyan is, a mi nem ér egy pipa dohányt. Sokat beszélnek arról, hogy a nép véleményét, óhajtását figyelembe kell venni. Itt az ideje tehát, hogy a nép között is találkozzanak, kik őszintén, magyarán elmondják, hogy egyben-másban mit gondol és mit kivan a nép. Íme én megpróbálom. írok kedves komám uramnak néhány levelet, melyben kimondom a mit egy és más tárgyra nézve jónak látok. Nem csak nem ellenzem, hanem inkább kívánom, hogy leveleimet minél többen

olvassák. Bárcsak annyi módom volna, hogy leveleimet nyomtatásban is kiadhatnám. Hanem hogy erre pénz kell, ez pedig tőlem nem kerül, mert ha nem ütötte is erszényemet egészen agyon a laposmennykő, a minden-napi szükség bizony lapítgatja azt. Talán, ha a kormányt szidnám, az istentagadást dicsérném, a vallást csúfolnám, akadna, ki néhány piszkos bankót csúsztatna tenyerembe. De én azt mondom, inkább rágjon össze az egér minden papirost, mintsem olyant írjak rá. a mi másokat megbotránkoztatna.

Nekem legalább bántja a belső részemet, mikor olyant olvasok, a mi a népet rendetlenségre csábítja, vagy arra bátorítja, hogy a törvénynek és törvény névében parancsoló kormánynak ne engedelmeskedjék. Nekünk, kedves komám uram, rend és nyugalom kell, hogy nehéz munkánkat nyugodt lélekkel végezhessük. Mi azt kívánjuk, hogy munkánk gyümölcseit biztosítva lássuk és szabadon használhassuk. Azért én rendet, és ennek fentartására engedelmességet kívánok. A rendetlenséget csak azok óhajtják, kik a zavarosban szeretnek halászni, és a mások kárával is készek gyapodni.

Elszomorodik a lelkem, mikor olyan irkafirkákat látok, melyek a vallást gyalázzák és ez által a nép vallásos érzését csökkentik. Mert mi lesz belőlünk, ha a vallásosság kivész kebelünkből? Én, nem tagadom, féllek az olyan néptől, mely az Istenről nem fél. Mert ha egyszer oda jut a nép, hogy Istenről nem fél, akkor kész lesz az minden roszra, hanyat-homlok rohan mindennek, dúlva, rontva, a mit útjában talál.

Elborzadtam, mikor még olyan nyomtatást is kellett látnom, mely az Istenről hajmeresztő becsmérlessel beszél. Hát ide jutottunk édes hazánkban? Az előbbi időkben ezt nem merték ennyire tenni. Pedig most is az úr Isten van fölöttünk. Ne engedje kormányunk, hogy ez tovább is így tartson, mert baj lehet belőle. A magyar nép legnagyobb része szereti vallását. Ne vigyék odáig a dolgot, hogy vallásunkat féltenünk kell-

jen. Hisz abban van a mi egyetlen vigasztalásunk; abból merítünk erőt nehéz sorsunk elviselésére. Nem azért nem zúgolódunk mi a kasza és kapa ellen, mintha nehezek nem volnának; oh nem, nagyon is érezzük mi azoknak súlyát. Nem mondhatjuk, hogy nem esik nehezünkre véres verejtékünk hullatása munkáink közben. Nehéz az és keserítő; de vallásunk vigasztalásai erőt adnak, kibékítenek nehéz sorsunkkal, megédesítik szánkban a fekete kenyérfalatot, melyet nem egyszer könyeinkkel áztatunk meg. Ne foszszanak meg bennünket e vigasztalásuktól; ne bántsák vallásunkat, ne becs-méreljék Istenünket!

De most veszem észre, hogy mily hosszúra terjed levelem. Ne neheztelenj kedves komámuram, igen meg-szaporodott bennem a keserűség, s nagy könnyebbségemre szolgál, ha azt kedves komám urammal meg-oszthatom. Aztán meg az ily megnehezült kéz úgy van az írással, mint a szegény ember lova a futással. Nehezen indul; ha pedig belemelegszik, alig bír megál-lapodni.

Végzem tehát ezen levelemet, tiszta magyar szívemből kívánván, hogy a föltetszett új esztendőben lehessünk épek testben, lélekben. Azon reményben, hogy kedves komám uram girbegörbe soraimat a régi szívességgel fogadja, ezennel jelentem, hogy második levelem nem soká fog késni.

A kedves komám asszonyt és kereszt-gyermekei-met szívem szerint köszöntetem... Nincs-e valami baj?

Második levél.

Kedves komám uram! Köszönöm szíves izenetét, melylyel arról biztosít, hogy leveleimet ha még annyi lenne is, örö mest olvassa. Íme szavánál fogom, itt megy a második, vesződjék rósz írásom betűzgetésével.

Tudja kedves komám uram, hogy én nyughatatlan ember vagyok, a ki ha valamit hallok, szeretek utána járni, hogy hát voltaképen mi legyen az. Mint-hogy a magunkféle emberek között sok jó barátom van, a ki szavamra hajt, és a választások alkalmával tudok némi súlyt vetni a latba, hát az urak is szóba állnak velem; beszélnek előttem, köztök forgolódván tehát néha előbb meghallom, a mi készülőben van, mint sok más sorsunkbeli ember. így jutott tudomásomra legközelebb az is, hogy a házasság dolgában nagy változtatást szándékoznak tenni. Némely tudós urak tudni-illik azt hajtják, hogy a házasság dolga úgy, mint eddig volt, nem maradhat, hanem annak máskép kell lenni.

Ez a változtatás nagyon bele akar markolni lelki életünkbe, azért megérdemli, hogy fontos vizsgálat alá vé tessék. A népet is fölöttébb érdekli, mert gyermekinek jövő sorsáról, testi lelki boldogságáról van szó. Az volna ugyan rendén, hogy országgyűlési képviselőink, kiket annyi bizodalommal választottunk, kik nekünk oly sok szép Ígéretet tettek, minket is számba vennének, mielőtt ily életbevágó dologban határoznának. Igen ám, de úgy látszik, mintha sokan közölök nem sokat törődnének a nagy néptömeggel; megelégesznek egykét felültetett kolompossal, kivel azt kiabáltatják, a mit magok akarnak. Én azt gondolom, a 48-diki törvény a népnek is adott egy kis jogot arra, hogy a fenforgó kérdések iránt nyilatkozzék. E joggal kívánok én élni most, minden a házasságot illetőleg célbavett változtatás iránt véleményemet, úgy a mint Isten tudnom adta, egész magyar őszinteséggel elmondom. Lehet, hogy tudós urak, s talán követeink is megvetik szavaimat; ám azért nekem nagy megelégedésemre fog szolgálni ha sorsosimat felvilágosíthatom. Úgy vagyok, mint sok gazda, mikor az árvíz fenyegeti. Hanem bízik is, hogy az áradásnak elejét bírja venni, gondoskodik, hogy magát a lehető károk ellen biztosítsa, sőt jó szívénél fogva másokat is buzdít, hogy mentegessék magokat a fenyegető veszély ellen.

Hogy a mit mondani akarok, érthetőbb legyen, sorba veszem a kérdéseket.

Azt mondják némely írástudók, hogy a házasságot nem lehet úgy hagyni, a mint eddig volt. Ugyan úgy-e?

Hogyan is volt eddig a házasság dolga?

Íme ez az első természetes kérdés, melyet vizsgálat alá kell vennem.

A házasság eddig az egyház törvényei szerint kötöttet, még pedig, mint igen jól tudjuk, az Isten házában, vallásos szertartások között, lelkipásztoraink megáldása mellett. Mi katholikusok a házasságot szentségnek tartjuk, s megkívánjuk, hogy ahoz a házasulandók úgy járuljanak, mint szentséghez, tehát illő lelkei készülettel, tiszta lelkismerettel. A protestáns atyafiak nem tartják ugyan a házasságot sakramentomnak- de mégis oly szent dolognak, melyet szintén templomaikban, vallásuk szertartásai szerint, papjaik közbejöttével hajtanak végre.

Mindig szép és szívreható jelenet volt a kereszteny házasság megkötése. Vőlegény, menyasszony, az egész násznép jámbor megilletődéssel járult az oltárhoz. Mindnyájan tudták, érezték, hogy nem csak nagy, életbevágó, hanem egyúttal szent dologról is van szó, mikor Isten oltára előtt, az ő egyházának hallatára, sőt közremunkálásával köttetik meg a frigy, melyet ha egyszer érvényesen meg van kötve, csak az ásó és kapa választhatóái.

A jegyesek érezték, hogy mikor gyűrűt cseréltek, sorsot is cseréltek, egészen egymáséi lettek, s mikor kezet fogtak, egymás segítségére vállalkoztak; nem egy kis időre, hanem holtokiglan. Mert nem csak azt kellett kijelenteniök, hogy egymást szeretik, hogy Isten rendelése és az anyaszentegyház szokása szerint házaságra léptek, hanem azt is meg kellett fogadniok, a feszületre letett esküvel kellett megfogadniok, hogy egymást soha, de soha, míg élnek; semmiféle nyavalányályokban el nem hagyják.

Az ekkép megkötött házasságban, épen az által, hogy egész a síriglan kötöttet, vetette meg az egyház a család alapját. A férfi hűséges oltalmazója lett a gyöngébb nőnek, a nő viszont szíves ápolója a férfiúnak, ki arra ereje mellett is, már természeténél és munkakörénél fogva is rászorul. Az asszony az által, hogy férjének feleségévé lett, tehát ketten tesznek egy házaspárt, melyben a társak mindegyike hasonló méltóságban áll, föl lett emelve az alacsonyságból, melybe a keresztenység előtt lealáztatott, midőn portékának tekintetett, melyet megvettek, mert a szemnek tetszett, vagy hasznot ígért, eldobtak ha a szemnek többé nem tetszett, vagy a várt hasznot meg nem adta. A kereszteny házasság által jogot nyert a nő férjének nem csak a nevéhez, hanem oltalmához is, és e jogot nem vesztette el szépségével. Mert habár az élet és idő elviseltek is; habár családi bajai, talán épen beteg férjének ápolgatása, vagy beteg gyermeké mellett folytatott virasztása közben maga is elnyomorodott, nem kellett aggódnia, hogy hová hajtsa fejét, mert női joga még akkor is megvédte, ha férje kötelességéről megfeledkezett volna. A kereszteny házasság biztosította a gyermeknek nem csak testi ápolását, hanem lelki nevelését is. így alapította meg a kereszteny házasság a kereszteny családot, azt a kereszteny családot, mely fajunknak nem csak szaporítója, hanem erkölcsi nevelője is egyúttal. Az ekkép megalapított családnak köszönhetjük, hogy vagyunk, hogy el nem vadultunk.

Kérdem most már, kedves komám uram, ha jól van-e ez így? Oly kérdés, mely megérdelemli, hogy rá egy külön levélben feleljek. Megírom azt is. Isten áldása velünk.

H a r m a d i k levél.

Kedves komám uram! Azon kérdésre való feleletet, ha vajjon a házasság úgy, a mint van, jól van-e?

azért hagytam külön levére, mert azon ellenvetésekre is akarok észrevételt tenni, melyeket ellene felhoznak.

A fát gyümölcsiról, az intézményt hasznairól lehet megismerni. Már pedig ha tekintetbe veszszük, hogy a kereszteny házasság az által, hogy a családot nem csak megállapította és megszentelte, hanem meg is mentette, a közerkölcsiséget mozdította elő, mely a közrendnek alapja, lehetetlen be nem látnunk annak hasznos voltát; lehetetlen tehát mászt mondanunk, mint azt, hogy jó az a házasság, úgy a mint van.

Igen ám, de azt kérdik ellenünkben, nem volt-e eddig is egynél több boldogtalan házasság? Meg kell vallunk, hogy bizony volt. De viszont legyen szabad azt kérdenünk, mi volt ennek az oka? Az-e hogy a házasságok az egyház által megszabott módon kötötték? vagy talán más? vizsgálgassuk egy kissé.

Ha valaki csak azért lépett házasságra, hogy testi kívánságának kedvezzen, és ez okból egyedül a testi szépségre nézett a nélkül, hogy a lelki tulajdonokkal törődött volna; megtörténett, a mint bizonyára meg is történt, hogy a testi szépség eltűntével a gyönyörködés is eltűnt, melyet házasságában keresett. Minek aztán az lett szomorú következése, hogy mivel a háztárs megszűnt tetszeni, megszűnt a vágy is vele együtt lakni. Lett tehát ízetlenkedés, viszalkodás, s a kezdetben nyalakodó házasság boldogtalanná vált. De ennek nem az egyház volt oka, mely a házasságot magasabb szempontból tekintette, s a mulandó testi szépség mellett a lelki tulajdonok figyelembe vételét is ajánlotta.

Azt tudjuk, hogy az évek szaporán tűnnek, s leszedik arcunkról a fiatalok rózsáit. A házastársakra is rájár az idő. Az ő hajszálai is megfehérednek, az ő ajkaik is megfonnyadnak; az ő szemeikből is kifogy a tűz, kifogy tagjaikból az elevenség. De a hol a lélek ép, ott a korral együtt érik az okosság, mely a fiatalok szerelmet egymás becsülésévé változtatja. Es ezen okossággal nézve mily érdekesek, mily tiszteletreméltók azok a fehér hajszálak, melyek az együtt viselt élet-

gondok között őszültek meg. Azok a megbádgyadt szemek is elegendők arra, hogy a régi jó társak egymást megismérjék, és lássanak bár ránczokat az elvirult arcrózsák helyén, nem találják azokat oly visszataszítóknak, hogy fonnyadt ajkaikkal érinteni irtóznának. A remegő kezek is megérzik a barátság szorítását, s az ingadozó lépések annyi kímélő gondosságra adnak alkalmat, milyenek a fiatalok előtt ismeretlenek, de az öregeket fölöttébb boldogítják. Hála Istennek, akárhány öreg házast ismertünk, kik egymást a legtisztább barátággal boldogították késő vénségökben is.

Az is megtörténhetett, pénzimádó korunkban bizonyára meg is történt, hogy a kik haszonlesésből házasodtak, számításaiakban rútul megcsalódtak, és e miatt aztán háborogva éltek.

Nem roszaljuk, ha valaki azt is számításba veszi, miként tartja fen magát társával és leendő családjával együtt. De roszaljuk, midőn valaki csupán pénzért házasodik, csupán pénzt, vagy jószágot keres, a lelki tulajdonokkal, a lélek javaival nem törődik. Csak jószág legyen, a jóság akár el is maradhat; csak az erszény legyen tömött, az erény silány is lehet. Ki tagadhatná, hogy e tekintetben mai napság sok a szemfényvesztés, gyakori a csalódás. Nem mind arany, a mi fénylik. Aztán nem is valami derék ember az, ki csupán pénzért házasodik; annak ugyan ritkán lesz elég, a mit kap. Ila aztán vagy kevesebbet kap, mint a mennyit várt, vagy elprédálja, a mit kapott, kész az elégedetlenség, oda a békesség. Sokszor megtörténhetik, hogy a szerencse kereke visszajáról forog, s a helyett, hogy fölemelne, inkább lever. Beköszöntének a csapások, melyek leapasztják, tönkre is tehetik az ember vagyonát. Már aztán ha lelki erő nincs a csapások elviselésére, ezúton is beáll az elégedetlenség és békételenség.

De kérdem, mi ennek az oka? Az-e, hogy a házaság az egyház által megszabott módon kötöttet? De hogy az. Oka az, mert hiányzik a lelki javak iránti fogékonyság. Az egyház nem mulasztja el figyelmez-

tetni híveit, hogy boldogságukat ne a földi kincsekben keressék, melyek mulandók, hanem a lélek javaiban, melyek állandók. E lelki javak nem ellenkeznek a földi jók bírásával; csakhogy nem engedik, hogy a szív egészen azokhoz tapadjon, s megtanítják az embert, hogy azokkal okosan, mérsékletesen éljen.

Az is nagy szálka az emberek szemében, hogy a keresztény házasság a síriglan kötötték; hogy azt, ha érvényesen kötöttet, felbontani nem lehet, hanem csak az ásó és kapa választja el. Azt mondják, mily jó lenne, ha a boldogtalan házastársak elválhatnának, s új házasságra léphetnének, melyben talán megtalálnák a boldogságot. Mindenesetre nagy sor egy egész életre lekötni magát. Épen azért inti is híveit az egyház, hogy e nagy lépést kellő megfontolással tegyék. Ugyan azért kívánja a törvény is, hogy a házasulandók szabad elhatározás nyílt beleegyezés mellett keljenek össz-e. És ezt elannyira megkívánja az egyház, hogy érvénytelennek tekint minden házasságot, melynek megkötésénél a felek valamelyikének szabad beleegyezése hiányzott. Jó lélekkel, szabad választás, önkényes beleegyezés mellett összekelt házastársakat nem az a gondolat rémíti, hogy sírig együtt kell lakni, hanem a miatt aggódnak, nem dulja-e fel a halál ideje-korán házasságukat. Nagy szavak azok a „holtomiglan holtai-
glan;” de mennyi megnyugvást adnak az egymást szerető’ kebleknek! Jóavaló leány soha se kötötte volna le világát oly férfiúval, ki a helyett, hogy „holtomiglan el nem hagylak,” arra akart volna esküdni, „el nem hagylak, míg meg nem unlak.”

A házasság természetében van, hogy az felbontatlan legyen, mert csak így van biztosítva a család, így az asszony méltósága és a gyermekek jövője.

Hiábavaló minden kifogás a keresztény házasság ellen; a ki az ember erkölcsi méltóságára valamit ad, velem együtt azt fogja mondani, jól van az úgy, a mint van.

És mégis bolygatják, mégis változtatni akarnak rajta. Hogy miként? Ezt egy újabb levélben adom elő. Addig is Isten oltalmába ajánlom kedves komám uraimékat.

Negyedik levél.

A változás, melyet némelyek a házasság dolga ban terveznek, abból állna, hogy a keresztény házasság helyébe az úgynevezett polgári házasság lépjen.

Hogy mit neveznek polgári házasságnak? Ezt kedves komámuram engedelmével megmagyarázom.

Polgári házasságnak olyatén szerződést neveznek, melyet szabad elhatározású férfi és nő, a polgári hatóság közbejötével, és az egyháznak mellőzésével a végből kötnek, hogy annak erejénél fogva összekelnek, és a szerződésben kikötött föltételek szerint együtt laknak, gyermeket nemzenek és közösen gázdálkodnak. Láthatja ebből, kedves komám uram, hogy a kik a polgári házasságot tervezik, a házasságot az egyház kezéből egészen ki akarják venni. Ha szándékkuk teljesednék, hát azután már nem a templomban hallanók, hogy „az anyaszentegyház menyegzőt hirdet.” hanem a polgári hatóság kiáltatja ki, hogy ez a „Pali, meg az a Jutka szerződést kötnek arra, hogy együtt laknak.” Az ekkép megkötött szerződésekéről azután a polgári hatóság vezetne jegyzőkönyvet; nem tudom, az együtlakásból származott gyermeket anyakönyve nem a faluházának mestergerendája lenne-e?

Az ily szerződésekre nézve kétfélét is hall az ember. Egy rész úgy akarja, hogy jövőre minden házasság így kötessék meg a polgári hatóság előtt, honnan azután, ha az illetéket lefizették, épenséggel a tem-

plomba is elmehetnek a végre, hogy házasságukat egyházig is érvényesítés és megáldassák.

Mások úgy kívánják, hogy a polgári házasság senkire se parancsoltassák rá, hanem a törvény csak megengedje, hogy azok, kik valamely fenforgó akadály miatt kereszteny házasságra nem léphetnek, ezt az egyházi törvény ellenére is megtehessék; úgyszintén azok is, kik nem akarnak az egyház áldásával élni, a nélkül is összekelhessenek.

Melyik rész kívánsága fog teljesedni, azt én nem tudom. De azt tudom, hogy akár erőszakos, akár önkényes polgári házasságot szabjon a törvényhozás, ez által az egyház törvényét egyik lényeges pontjában rontja le, s magán a valláson oly érzékeny sebet ejt, mely könnyen az erkölcsstelenség rákfenéjévé fajulhat el.

A polgári házasság pártolói azt mondják, az állandalomnak joga van polgárainak házasságára befolyni. Ezt eddig sem tagadta senki; az állandalom eddig is befolyt a házasságra annak a polgári életre kiható eredményei miatt azon mértékben, mely ezen eredmények szabályozása és biztosítása tekintetéből szükségesnek találtatott. Hanem a polgári házasság pártolói a házasságot egészen az állandalom hatáskörébe akarják vonni, az egyház arra való befolyását ellenben teljesen kizární, a házasságról a vallásos jelleget végkép lereszelní. Azt mondják, a házasságot az állandalom szabályozza; és pedig, minthogy az állandalomnak a valláshoz semmi köze, tehát a vallásra való minden tekintet nélkül.

Hogy az állandalomnak a valláshoz semmi köze sem volna, ezt én, kedves komám uram, így odavetve el nem fogadhatom. Ha e mondásnak értelme arra megyén ki, hogy az állandalom a vallás belső ügyeibe ne avatkozzék, azt értem. De ha azt akarják vele mondani, hogy az állandalomnak jogában, vagy szinte kötelességeben áll polgárainak vallásával nem törödni, azt tudatlanra venni, annak elveivel homlokegyenest ellenkező rendeleteket hozni, ezt én sem nem értem, sem el nem fogadom. Mert hát, kérem szeretettel, mi az álla-

dalom? Olyan valami-e talán, a mi a holdvilágban, vagy a levegőben függ? Az álladalom mi vagyunk kormányunkkal és királyunkkal egyetemben. Nálunk nélkül, kik alattvalók vagyunk, álladalom nem lehet. S ha mindenjárt megengedjük is, hogy az álladalmat a törvén) hozás és kormány képviseli, el nem fogadhatjuk azon állítást, hogy az álladalomnak a valláshoz semmi köze; azaz, hogy szabadságában áll azzal nem törödni. Mert ha az országgyűlésnek és kormánynak nem áll jogában az én tulajdoni jogomat tudatlanra venni, s az én birtokomat másnak átadni, arra sem lehet feljogsítva, hogy az én lelki tulajdonomat, vallásomat támadja meg, s lelkiismereti szabadságomon ejtsen csorbát. Az álladalomnak az a kötelessége, hogy tudomás-sal bírván arról, miszerint polgárainak vallása, vallásos meggyőződése van, ezen vallásos meggyőződést tiszteletben tartsa, polgárainak ebbeli szabadságát biztosítsa. S ha polgárainak vallása különböző, ügyelnie kell, hogy egymás mellett békében elférjenek; egyik a másikat eltérő meggyőződése miatt ne háborgathassa, a maga hitbeli meggyőződését mindenik szabadon hirdethesse, szabadon követhesse, vallásos szertartásait szabadon gyakorolhassa. Ennyiből áll az álladalomnak köteles-sége a vallások iránt, melyeknek, minthogy céjláival nem ellenkeznek, szabad létezési jogot engedett kebe-lében. Odáig nem terjedhet az álladalom hatalma, hogy polgárainak vallásos meggyőződését megtámadja, fel-zavarja, öket azzal ellenkező cselekvényekre akár kény-szerítse, akár törvényes oltalommal ráségítse. Ezt tenné pedig a polgári házasság behozatalával. Megtámadná tudniillik polgárai nagy, talán legnagyobb részének azon vallásos meggyőződését, hogy a házasság szent-ség, épen azért csakis az egyház által megszabott módon köttethetik érvényesen. Megzavarná polgárainak vallásos fogalmait. Eddig ugyanis megszokta a nép val-lási dolgokban egyházára hallgatni; most pedig egy-szerre az álladalom lenne hittanítová, azt hirdetvén: „halljátok, polgárok! eddig az egyház arra tanított tite-

feet, hogy a házasság szentség, s azt kívánta töletek, hogy az ő törvényei szerint templomban papi áldás mellett keljetek össze; most azonban én, álladalom, azt mondomb nektek, hogy a házasság nem szentség, hanem csak szerződés, annak megkötésére tehát nem szükséges az egyházi törvényt megtartani, nem kell sem a templomba, sem a paphoz menni. Ezt én nektek meg is engedem, akár tessék egyházatoknak, akár nem.”

Ha már az álladalom ezt tenné, hogyan igazodhatnék el a nép arra nézve, hogy vallás dolgában kinek higyen, mit higyen? Az egyház fehérét mondana, az álladalom feketét. Melyiknek adjon igazat? Vagy arra fogja kényszeríteni a népet, hogy vallási dologban is neki engedelmeskedjék, ne az egyháznak? Vagy az egyházt fogja kényszeríteni, hogy úgy tanítson amint ó' parancsolja? így is viszály, amúgy is viszály; így is baj, amúgy is. A vallás minden esetre szenvédni fog, elhanyatlak a vallásos érzés és vele együtt az erkölcsiség.

Szívem, lelkiismeretem megnyugtat az iránt, hogy hazámat szeretem és épen azért, mert szeretem édes hazámat, nem kívánhatom, hogy annak különben is sokfelől zaklatott nyugalmát még vallási bajok is háborgassák. Hát az erkölcsiségből mi lesz, ha a nép vallásos érzése megrongáltatik? Mentse meg a jó Isten országunkat a vallástialanság iszonyatos átkától.

És lássa, kedves komám uram, mégis hogyan sürgetik azt a polgári házasságot, s hogyan leszólják azt, ki ellene van. Jövő levelemben, ha terhére nem lennék kedves komám uramnak, azon okokat veszem szemügyre, melyeknél fogva némelyek a polgári házasságot behozni akarják. Addig is a jó Isten oltalmába ajánlom,

Ötödik levél.

Azok, kik a polgári házasságot minden áron ránk erőszakoltatni akarják, azzal állnak elő. hogy minden-

addig, míg a polgári házasság életbe nem lép, szabadságunk teljes nem lehet.

Elhigye kedves komám uram, minél többet olvasok és hallok a szabadságról, annál inkább megzavarodik az eszem. Csaknem annyiféle a magyarázat, a hányan hozzászólnak. Egy rész azt mondja: van szabadságunk, a másik ellenben váltig azt kiáltja, messze vagyunk még attól. Csaknem azt mondhatnám, úgy vagyunk a szabadsággal, mint a savanyu káposztával, melyet az egyik sűrűebb, a másik hígabb lével szeret.

Az egyik azt mondja: a szabadság magával hozza, hogy minden törvényesen létező egyház maga tanítassa gyermekeit. A másik ellenben azt mondja, addig nem lesz szabadság, míg az iskolát az egyháztól élnem veszik, míg a papot az iskolából ki nem záraják. Az egyik azt mondja: a vallási szabadság megkívánja, hogy az egyház intézze híveinek házasságát. A másik ellenben azt mondja: addig a szabadságról szó sem lehet, míg a házasságot az egyház köréből ki nem vonják. Tessék már most eligazodni. A régi római császárök háromszáz esztendeig tüzzel vassal üldözték az egyházat, mert hitét megtagadni, tanítását az ő száj ok izéhez alkalmazni nem akarta, mert a hamis istenek bálványai előtt térdet-fejet nem hajtott. Vajon szabadság volt-e az? Bizonyára nem szabadság, hanem vérengző zsarnokság volt. És zsarnokság marad mindenörökre, akár császár, akár írástudók legyenek, kik az egyházt arra kényszerítik, hogy helyeselje azt, a mit roszalnia kell, hacsak önmagát meghazudtolni nem akarja.

Melyik részen van a szabadság őszintébb szeretete ott-e, hol az egyházt tanításában nem akadályozzák, midőn azt hirdeti, hogy a házasság szentség, — vagy ott, hol azt követelik, hogy az egyház ős régi tanítását meghazudtolva most egyszerre azt mondja, hogy a házasság nem szentség? Én ezen utóbbi állapotot szabadságnak el nem ismerhetem. Hacsak azt meg nem engedjük, hogy minden egyesnek jogában áll a hitága-

zatok között válogatni, s mihelyt valami ínyére nincs, az egyháznak kötelességében álljon, azt megváltatni. No de lenne aztán így annyiféle hitvallás, a hányszámos ember. Ma ezt, holnap azt kellene az egyháznak tanítani. Végre is oda jutnánk, hogy semmi vallás nem lenne. A hitágazat nem olyan, mint a ruha, hogy az időjárás szerint lehetne változtatni. Ha valaki egyáltalán nem tud megbarátkozni a vallással, melyhez tartozik, szabadságában áll attól búcsút venni, de egyáltalán nem áll jogában a szabadság nevében azt követelni, hogy a vallás elveit az ő kedvéhez szabják.

Igaz, hogy az egyház törvényei a házasság-kötést korlátok közé szorítják; akadályokat állítanak fel, melyek miatt a házasság bizonyos személyek között létre nem jöhet. Azért alkotta pedig az egyház e törvényeket, azért állította fel — ezen akadályokat, hogy a házasság vallásos természetét, és ez által az ember méltóságát megőrizze; a házasságot pusztá párosodásra, vagy cse-reberévé fajulni ne engedje. Tágíthat-e az egyház e törvényeken, módosíthatja-e ezen akadályokat, azt megbírálni az ő köréhez tartozik. Ráerőszakolni illesmit az egyházra annyit tenne, mint szabadságát elvenni. Az egyház a maga körében, saját híveire nézve az ő törvényei szerint kötött házasságot tartja érvényesnek, minden egyéb összekelést tilos együttelakásnak, ágasságnak tekintett eddig. Hogyan tekintse a polgári házasságot, mely szintén az ő törvényeinek mellőzésével, lehetőleg azok ellenére fogna köttetni, ennek megítélése szintén ő hozzá tartozik.

És üldözétek bár az egyházat, mint már annyiszor üldözték, hurczoljátok bár a véradra, mint már annyiszor hurczolták, ezt ha épen akarjátok, meg is tehetitek, mert nektek fegyveretek van, az egyháznak nincs; de azt soha elérni nem fogjátok, hogy az egyház önmagát hívei előtt rútul meghazudtolja, a rábított hitkincset elárulja. De ezt az igaz szabadság tisztelői nem is követelik; ezt csak a féktelenség pártolói, az egyház esküdt ellenségei lármázzák, kik saját eszöket tart-

ják Istennek, saját kívánságukat törvénynek. A féktelenség nem az a szabadság, mely a népeket nemesíti, a nemzeteket nagy tettekre hevíti, az országokat fentartja. A féktelenség csak rontani tud, minta tűz, de építeni nem.

Igen ám, de azt mondják, azért is szükséges a polgári házasság, mert most már a zsidók is egyenjogú polgártársaink; kívánatos tehát, sőt szükséges, hogy a keresztények és zsidók között is lehetővé té tessék a házasság; és minthogy ezt az egyház nem engedi, az álladalomnak vált kötelességévé megengedni. Ez megint egy olyan pont, kedves komám uram, melyet egy újabb levélben fogok felvilágosítani, melyet szíves engedelmével nem sokára megírok. Addig is Isten oltalmába ajánlom mindenjájokat.

Hatodik levél.

Kedves komám uram! Itt vagyok ismét levelemmel. Szeretetének és a tárgy iránt való érdekeltségének köszönöm, hogy gyakori alkalmatlankodásomat meg nem unta. Jól esett eziránt hozzám írt biztosítása. Szíves engedelmével azt folytatom, a hol utolsó levelemben elhagytam. Azt mondják tehát, azért is be kellene a polgári házasságot hozni, hogy a keresztények a zsidókkal összekelhessenek, a mit az egyház alig fogna megengedni.

Az úgy van. Az egyház a keresztény és nem keresztény, tehát zsidó között is tiltja a házasságot. Hanem ezen nincs okunk megütközni, miután a mennyire legalább én tudom, a zsidónak sem engedik meg valási törvényei, hogy keresztenyivel házasságra lépjen. A zsidók részéről fenálló tilalomnak okát nem tudom; hanem azt tudom, hogy a mi egyházunk tilalmának oka nem az, mintha a zsidót azért, mert zsidó, gyűlölné.

hanem abban van e tilalomnak oka, mert a kereszteny hit és zsidóvallás alapágazatai között lényeges különbség van; és épen 3 különbség miatt lehetetlen a benső egyetértés és lelki egyesülés, mely a házasságot házasággá, boldoggá teszi.

Erre ugyan azt szokták mondani, hogy a házastársakat nem a hitágazatok fűzik össze, hanem a szerelem. Szép dolog az a szerelem, ha kölcsönös becsülésből ered. De vajmi sokszor csak érzéki fellobbanás, mely hamar kialszik, csak mámor, mely hamar elpárollog, üresen hagyván a szívet. Jaj pedig, szászszorosan jaj a boldogtalanoknak, kik midőn szívökből a szerelem elpárolgott, abban a vallás vigasztalásának forrását is bedugulva érzik.

Már a két vallás szertartásai és szokásai is annyira elütnek egymástól, hogy miattok a családi élet egysége lehetetlen. Vagy viszál kodásra vinnék a feleket, ha a maga vallásához mindenik ragaszkodnék, vagy arra, hogy se a maguk, se az egymás vallására ne adjanak semmit, minek az lenne következése, hogy a vallást házi körükön száműznék. Milyen lenne aztán az ily családban a gyermeket nevelése, elgondolhatjuk.

Országgyűlésünk a zsidókat velünk egyenlő jogú polgárokká tette. Jól van. Hamar itt laknak az országban, ha szabadon építhetnek templomokat, szabadon hirdethetik és gyakorolhatják vallásukat, egyébiránt pedig az ország terheit velünk egyformán viselik, igazságos, hogy jogokkal is bírjanak úgy, mint mi többiek. De ebből mi következik? Az-e talán, hogy ugyan akkor, mikor a zsidók jogokat nyertek, a mi jogainkat megnyirbálják? Ezt az osztó igazság nem engedi, mely inkább azt hozza magával, hogy valamint a zsidóktól azért, hogy velünk egyenlő jogokat bírhassanak, nem kívánták azt, hogy vallásukat mentagadják, vagy bár egyes pontjaiban is módosítás; úgy tölünk keresztenyektől se kívánják, hogy azért, mert a zsidóknak a magukéhoz egyenlő jogokat adtunk, a magunk jogairól, melyek hitelveink szabad vall fejít biztosítják, de

mondjunk, vagy azokról lemondani erőazakoltassunk. Bírja, gyakorolja saját vallását szabadon a zsidó, de birja és gyakorolja szabadon a keresztény is; ez az igazság.

Azért, hogy a keresztények és zsidók között a házasság tiltva volt, megállt az ország, nem forgott veszélyben az alkotmány, de vallási viszálkodás sem volt e miatt keresztények és zsidók között. Mind ez jövőben is bátran így maradhat, nem lesz belőle baj. Sőt méltán lehet aggódni, hogy épen akkor lesz baj, ha a polgári hatalom oly törvényt hoz, mely a vallások elveibe ütközik, mely midőn azon egyesek óhajtásának megfelel, kik a vallással nem töröknek, felháborítja a tömeget, mely vallására féltékeny, s annak háborgatását érzékeny fájdalommal látná.

Az a tekintet, hogy ha a keresztények és zsidók között szabad lesz a házasság, a pénz, mely most legnagyobb részt zsidókézben van, lassankint a keresztények zsebeibe visszaszívárogna, nem lehet döntő.

Nem lehet pedig azért, mert kötve hiszem, hogy a pénzes zsidók keresztényekkel keljenek össze, csak azért, hogy pénzöket keresztény kézre juttassák. Egyes esetek talán fordulnának elő; de ha mindenjárt nem csalódnának is az ebbeli vérmes remények, vajon rendén lenne-e a házasságot nyeréskedés tárgyává tenni? Lenne-e áldás az ily szövetségeken? A pénzvágyók szívtelelenek, a pénz rabjai telhetlenek a piaczon; azok lennének a házasság terén is. Azért pedig, hogy néhány pazarló himpellér üres erszényébe a zsidóleány pénzt hozzon, akár az egyik, akár a másik vallás híveit nyugtalanítani csakugyan kár lenne. Így gondolkozom én e tárgyban kedves komám uram! En nem gyűlölöm a zsidókat, sőt habár egyesek magatartásával hazánk és főkép a köznép iránt megelégedni soha sem tudtam, mint felebarátaimat mindenkor szerettem, velők békében éltem, javukat amiben lehetett előmozdítottam; de azt az egyet soha sem teszem meg kedvökért, hogy saját

hitem ágazatait elvessem, vagy helyeseljem, ha azokat valaki, ha mindenjárt az országgyűlés is megsértené. Szeretném, ha ezúttal már befejezhetném levelezésemet. De minthogy még vannak mondandóim, szeretettel kérem kedves komám uramat, ne nehezteljen, ha még most is újabb levéllel fenegetem. Pedig még írnom kell e tárgyról. Addig is Isten oltalmába ajánlom.

Hetedik levél.

Kedves komáin uram! E napokban mint násznagy kézfogon voltam. Szép társaság volt együtt; az úri népből is találkoztak, kik az örömapa szíves meghívását nem vetették meg. Beszélgettünk egyről is, másról is, végre rátértünk a polgári házasságra is. Egyik úri vendég különösen azt erősítette, hogy az országgyűlés, ha a polgári házasságot törvénybe írná, ezáltal sem az egyik, sem a másik vallást nem bántaná. Sőt épen azáltal, hogy polgárig lehetővé tenné azt, a mire az egyházakat csak kényszerítéssel lehetne, ha még így is lehetne rávenni, kíméletet tanúsítana a vallások iránt, melyeknek elveit érintetlenül hagyja.

Szinte belenyugodtam már a felfogásba, midőn mások máskép nyilatkoztak és engem is más nézetre bírtak. Elmondom most nézetemet, mely az ott hallottak után alakult, itt is újólag köszönetet mondván a jó uraknak, kik e pontot előttem felvilágosították.

Általában föltehető, hogy a magyar országgyűlés a vallásokat egyenesen bántani nem fogja. Mert habár azt, hogy például a mi egyházunk és hitvallásunk ellen sértő kifejezéseket még egyesek se használjanak, megakadályozni nem lehetne is, azért, mert a szabad szólási jognak előleges korlátot vetni nem lehet; az ily egyesek által netán elkövetett sértést az egész testület ismét jóvá tehetné, miként jóvá tett már a kormány ellen ejtett kifakadásokat.

Attól sem lehet tartani, hogy a netán hozandó törvénybe majd a vallás ellen sértő' szavakat írjanak.

Hanem, ha a netán hozandó törvény olyanra hatalmazná fel a honpolgárokat, a mit nekik vallásuk tilt; ha például a katholikus a törvény által felhatalmaztatnák arra, hogy házasságát ne tekintse szentségnek, hogy házassága kötésénél egyházának hitágazatait, törvényeit számba se vegye, szertartásait mellőzze, áldását megvesse; kérdem én, nem szolgálna-e ez egyházunknak és hitünknek bántalmára?

A szóbeli sértés, melyet hitvallásunk és egyházunk ellen a vakmerő szemtelenség elkövet, oly baj, melyet a megvetés sokszor helyre üt, nagyobb kárt pedig nem követ. De ha a törvényhozás hitvallásunk követőit arra hatalmazná fel, hogy annak elveibe ütköző tetteket követhessenek el, vagy az elveivel való nem törödést tellegesen kimutathassák anélkül, hogy e miatt vagy az egyház kebeléből kilépni, vagy annak felelősséggel taroznának, ez oly állandó bajt szülne, mely az egyháznak sok kellemetlenséget, a hívek tömegének botránnyt okozna. Az ily eljárás tehát nem csak hogy nem kímélne, hanem valósággal sértené az egyházat, mert híveit az iránta tartozó engedelmességtől mentené fel. Az ily eljárás az egyház tanítói hatóságát támadná meg, melyet pedig az egyház senkivel meg nem oszthat.

Az egyház azon elvhez is szorosan ragaszkodik, hogy az érvényesen megkötött házasság feloldhatatlan még akkor is, ha a házas felek egymást szeretni megszünnének, nyavalyába esnének, vagy újabb házasság által jobb vagyoni állapotra nyernének kilátást.

Nem tudom, a polgári házasság felbontható lenne-e, de gyanítom, hogy igen, talán nagyon is könnyen. Egy újságban legalább ezt kívánják. De ez ismét oly intézkedés lenne, mely az egyháznak mindenkor vallott elvét nem csak érintené, hanem sértené is. Ez is egy ok arra, hogy azon biztatásba, miszerint a törvényhozás a polgári házasság behozatala által az egyházat bántani nem akarja, belenyugodni nem lehet.

Akarja, nem akarja, az mindegy; de hogy tettleg bántaná, az bizonyos.

Már most mi történik? Ez a nagy kérdés, melyre határozottan felelni nem tudok, hanem jövő levelemben mégis elmondom gondolataimat. Addig is Isten oltalma legyen velünk.

N y o l c z a d i k levél.

Kedves komám uram! Azon kérdéssel végeztem utolsó levelemet, hogy már most mi történik? És azt mondtam, hogy e kérdésre határozottan felelni nem tudok, gondolataimat iránta még is ezen levelemben elő fogom adni. Itt vagyok, hogy ígéretemet beváltsam. Én tehát így gondolkozom:

Követeink a mi képviselőink, kiknek szép hivatásuk a népnek nem csak anyagi érdekeit, hanem lelki szükségeit is előmozdítani. Nem szabhatjuk ugyan ki, hogy mit beszéljenek, mire szavazzanak, mert sem utasítást nem adhatunk nekik, sem feleletre nem vonhatjuk őket. Azt azonban méltán kívánhatjuk, hogy óhajtásaink iránt figyelemmel legyenek; azt pedig, a mi erkölcsi életünkre rósz befolyással lehetne, tőlünk elfordítani szíveskedjenek. Vegyék tehát figyelembe, hogy a nép legnagyobb része szereti hitvallását, mint egyedüli vigasztalóját; ragaszkodik egyházához, mint lelki édes anyjához, ki a bölcsőtől a sírig lépésről lépésre kíséri áldásáival, tanítva, intve, kérve, dorgálva is, mint a szükség magával hozza. Vegyék figyelembe, hová fajulhat a nép, ha szívéből a vallás iránti tisztelet kivesz. Hiszen a képviselő urak, ha nem is a mi sorunkból, de mégis a [mi vérünk]ból valók. Köztünk élnek; ismernek minket jó és rósz oldalunkról. Tudják tehát, mert nem tudniok lehetetlen, hogy a magyar nép a házasságra sokat ad és az ő erkölcsiségének legbiztosabb

mértéke a tisztelet, meiylyel a házasság szentsége iránt viseltetik. Ezekre való tekintetből tehát azt várnók a követ uraktól, hogy a házasság vallási természetét ne bolygassák. Ha mindenki más országokban divatban volna is a polgári házasság, mi el volunk nála nélkül eddig, ellehetünk ezután is. Csak hagyják meg a szent házasságot a templomban, ne vigyék ki a piaczra. Áldásosabb lesz az ezután is, ha imádsággal nem pedig anélkül kötöttetik. Ha van valami rendezni való, például a vegyes házasságokra nézve, Isten nevében rendezzék úgy, hogy e miatt a felekezetek között többről több háborgás ne legyen. De azt igen bölcsen teszik, ha a trafik helyett, mit jó néven vettünk volna, nem a házasság szentségét szüntetik meg, a mit nehéz szívvvel vennénk.

Azonban ha mindenmellett is megtörténnék, hogy a polgári házasságot törvénybe írnák, mit tevők legyünk akkor? Erre nézve kedves komám uram, én így gondolkodom: A törvény kétféle lehet. Vagy olyan, mely egyáltalán parancsolni fogná, hogy minden házassági szerződés előbb a polgári hatóság előtt kötessék meg, s csak azután lenne szabad az egyházhhoz fordulni a házasság egyházi megkötése és megáldása végett. Ezen esetben a jólélkű katholikusnak kettőt kellene szemelőtt tartania. Tudniillik először is azt, hogy miután a törvénynek hódolni kellene meg kellene a szerződést a polgári hatóság előtt kötni előre, mint eddig is a moring-levelet esketés előtt szoktuk megállapítani; azután pedig kivétel nélkül Isten házába sietni a házasság egyházi érvényesítése és megáldatása végett, azt természetesen föltévéni, hogy mindenki oly házasságot keres, melynek érvényes megkötését egyházi akadály nem tiltja. Ha pedig a törvény olyan lenne, mely nem parancsolná a házassági szerződésre nézve, hogy azt okvetlenül a polgári hatóság előtt kelljen elintézni, hanem csak megengedné ezt azoknak, kiknek szándékba vett házasságát az egyház fenforgó akadály miatt el nem fogadhatja, úgy azoknak is, kik az egyházat bármily

okból mellőzni kívánnák; akkor a jólelkű katholikus hagyja a törvényt törvénynek, míg azt az országgyűlés meg nem szünteti, de az általa kínált engedélyivel nem él; hanem házassági dolgában egyenesen egyházához fordul, mint eddig is fordult.

Nem ismerném az embereket, ha azzal kecsegtetném magamat, hogy tanácsomat mind elfogadják. Lennének bízott, kedves komám uram, kik a törvény engedelmével elhénék. Az egyik azért, mert az egyházat gyűlöl, mint a rósz gyermek édes anyját; a vallásra semmit sem ad, mert szereti a bűnöket, melyeket a vallás kárhoztat. A másik azért, mert hasznat keres, mert könnyebbnek, talán nagyon is könnyűnek látja az elválast; még olyan is találkoznék, ki csak azért is polgári házasságra lépne, hogy a pap urakat boszantsa, s a világ előtt úgy tüntesse föl magát, mint a ki ilyent is mer tenni.

A példa egyik másik oknál fogva a népre is ki fogna hatni. Mert köztünk is sokféle az ember; kivált az olyan, ki nem arra hallgat, aki neki javát akarja, hanem arra, ki csalfa ígéretekkel, szép szavakkal ügyesen ámítani tudja. Tudom, hogy az egyház résen lesz, tudem, hogy tanítását, intéseit hallani fogja, de lesznek süket fülük, kiknek hiába beszél.

Hanem az idő majd e tekintetben is segítségére lesz egyházunknak, midőn kimutatandja, hogy az ígért hasznok üres ígéretek voltak. Engedje meg kedves komám uram, hogy e pontra nézve jövő levelemben még nemelyeket elmondjak. Addig is Isten oltalmába ajánlom.

Kilenchezdik levél.

Kedves komám uram! A polgári házasság pártoló oly sok hasznat, annyi boldogságot ígérnek hogy fele is elég lenne. Azonban ide is illik a közmondás: aki sokat ígér, keveset ad.

Azt mondanom sem kell, hogy e jó urak nem a lelki, hanem a világi hasznöt tartják szemeik előtt. Beszédeik után azt gondolhatná az ember, hogy minden eddigi bajainknak az volt főока, hogy polgári házasság nem volt, s mihelyt az törvénybe lesz írva, kiárad a boldogság, s nem lesz többé szegény ember szép Magyarországon. Lesz pénz mint a polyva. Én pedig azt mondom, hogy ezután is csak az a törvény lesz, kaparj kurta, neked is lesz. Én egyáltalán nem azt tartom boldognak, a ki sokkal bír, hanem azt, a ki kevessel is meg tud elégedni. Aztán mióta a világ fennáll, mindenig úgy volt, úgy is marad, míg a világ világ lesz, hogy Isten áldásával a kevésből sok, a nélkül a sokból is kevés lesz. Az Isten áldása pedig ingyen való ajándék, melyet törvény által Kicsikarni nem lehet, mint az adót. Nem áll ugyan hatalmunkban az Isten áldó kezét arra vezetni, a merre nekünk tetszik; rósz is lehet dúsgazdag, a jámbor is lehet ügyefogyott szegény; Isten a gonoszok fölött is úgy ragyogtatja napját, mint az igazak fölött. De azt még sem veri ki az én fejemből senki, hogy bajos valami nagy áldást várni az Istantól annak, ki élte egyik legfontosabb lépését azon tüntetéssel teszi, hogy ő Istantól is el mer fordulni, mert rá nem szorul. Legyen neki az ő hite szerint; de nekem borzadás fut végig hátamon, mikor ilyent hallok, azt pedig soha sem hiszem, hogy az ember az által érj en el boldogságot, ha az Úristennel tusakodik.

Aztán mily jó lesz az, hogy a polgári házasok el s válhatnak majd anélkül, hogy a szentszék előtt piltronkodniok kellene! Mily okokból leend megengedve az elválás, azt előre meg nem mondhatom, de gondolom elég lesz, ha a felek egymásra unnak; ez a ráunás sem lesz nehéz, mert nagyrészt nem szeretetből, hanem haszonlesésből történvén az összekelés, a vonzódást is nem a szív nemesebb érzése, hanem a haszonlesés vezérli. Elmennek majd a polgári hatósághoz; vagy oda sem mennek, hanem csak elvégzik magok között; vagy elvégzi majd a polgári férj, hogy el kell válni, mert a

szerelemnek köztök se híre, se hamva; vagy el kell válni, mert nincs gyermek, vagy hogy nagyon is szaporán születnek; vagy el kell válni, mert nagyobb szerencsére van kilátás. Ilyformán oly himpellér férfiaknak, kiknek, se szívök, se lelkök, könnyű módon lehet kedvöket tölteniök; de mit nyernének a szegény asszonyok és szülők? Ilyformán az a híres polgári házaság nem lenne más, mint vásár, melyben kedves komám uram is eladhatná leányát. Vevője akadna, mert nem menne üres kézzel; de mondhatná-e, kedves komám uram: no hála Istennek leányom sorsát biztosítottam? Bizony nem mondhatná, mert ott lenne szívében az aggodalom, mint mardosó féreg, mely egyre azon gondolattal gyötörné, hát ha kedves polgári vője egy pá-év múlva megunja Erzsikét, vagy elprédálja vagyonát, aztán egy szép reggel azt mondja neki, eredj haza, nekem már nem kellesz. És Erzsike haza megy búbame-rült szívvel, talán gyermekekkel is. Kedves komám uram aztán törhetné a fejét, hogy hát mit csináljon? Otthon tartsa-e? újra eladja-e?

Hát a gyermekek? Megosztznak-e rajtok az elvált szülők? Ki lesz gondviselőjük, ki lesz nevelőjök? Megérhetjük, hogy visszajön a régi pogány világ, mikor a lelketlen szülők, fölösleges vagy hibás gyermekéiket kirakták az útfélre, s nem törödtek vele, akármily sorsra jutottak.

Mondhatják nekem, hogy az elválás csak úgy eshetik meg, ha az asszony is beleegyezik; annak meg majd lesz annyi esze, hogy vagy nem egyezik bele, vagy jól megköti a végét. Tudjuk, mily sora van az oly asszonynak, kit férje mindenkép le akar rázni nyakáról. Van-e az ily szerencsétlennek akarata? Van-e választása? Mit keressen olyan házban, hol megunták, hol helyét már másnak szánták, hol nyugtalanul várják az órát, melyben a küszöbnek hátat fordít? Oh az ily szerencsétlen asszonynal akár halálos ítéletét is aláírathatják. Nem azon fehér személyekről beszélek, kik akár minden évben is készek más-más férfival szerződ-

ni, hanem azokról szólok, kik tudják, mi az asszonyi becsület, és féltik azt; kik nem a férfiak változtatásában, hanem a jóaravaló férjel megkötött házasságban hiszik feltalálhatónak, s csak is abban keresik boldogságukat.

Minden híresztelt nyereség, melyet a polgári házasság hozhatna, legfölebb abban állna, hogy könnyebben lehetne összekelni, és könnyebben elválni. De ezt én szomorú nyereségnak tartom; sőt oly veszélyesnek, mely a házasságot lealacsonyítja, a családot tönkre juttatja, az asszonyt megint portékává, a gyermeket nevelését lehetetlenné teszi, a közérkölcsiséget feldúlja, s a magyar népet megrontja.

Elszomorodik a lelkem, ha e szomorú képet szemlélgetem. Engedje meg azért, kedves komám uram, hogy attól levelem beriesztésével megváljak, s még egy levéllel terhelhessem. Addig is Isten oltalmába ajánlom.

T i z e d i k levél.

Kedves komám uram! Velem együtt nem egyszer szemlélte gyönyörűséggel a kis tó csendes vizét, mely a napsugarak fényében simán ragyogott, mint ünneppen a tükrök. Szinte roszul esett, mikor pajkos gyermek követ dobván bele, felzavarták, s az isszapot hajtották szemeink elé. Ilyen a hitélet. Önnönmagára hagyatva csendes nyugalomban tartja a lelkeket, s az örök igazságok fényénél biztosan viszi az embereket tovább és tovább rendeltetésök utjain. Azonban a nyugtalan elmék megzavarják a csendet; port szórva az emberek szeméi közé, hogy az örök igazságokat ne lássák, hanem azoktól elfordulva botorkáljanak, amerre a vak indulat húzza-vonja őket. Ez a szép lelki nyugalomnak vége, a salak kezd a fölszínre jutni. De ez nem lehet tartós állapot. A kő leszállván a fenékre, elfutnak az okozott

hullámzás gyűrűzetei, az iszapot kiveri magából a viz ereje, a tó megint visszanyeri nyugalmát s a napsugarak visszaragyognak sima tükrére. Hitéletünk zürzavara sem tarthat soká. Az igazság fénye végre is világot derít. Mert valamint a napfényt egykét lepedővel kisebb helyről ellehet zárni, ki lehet zárni a nap melegét a jégveremből, de a napot teljesen úgy elfogni, hogy ne világosítson és ne melegítse a föld színét, ez az emberi erőn kívül fekszik; úgy kívül fekszik az emberi erőn az is, hogy a vallás hatalmát egészen megsemmisítse.

Kedves komám uram, az emberi szív is megkívánja a maga csendes boldogságát, s minél inkább meggyőzik a vallástan hóbortosságok arról, hogy e nyugalmat, e boldogságot emberi erő vagy intézkedés megszerezni és biztosítani nem képes, annál szorosabban fog ragaszkodni Istenéhez, kiben egyedül találja fel azt.

A polgári házasság is, ha már a nyakunkra hozták, egy időre megzavarja hitéletünket. A roszt akar-eleget mesterkedik ezen; szóval és írásban minden lehetőt elkövet, hogy az egyház tanítói tekintélyét lerontsa.

Fájdalom, nem minden siker nélkül. A vallástanág salakja már is meglepte hitéletünket. E salakra kedvező lesz a polgári házasság, mint dermedt békára a meleg eső. Fölvergődik, felkap egy időre. De majd megint le is száll a maga nehezétről nyomva, mint a kő a tó fenekére.

A botrányokra készen lehetünk, de azért kétségbe esni nem kell. Nagyobb bajokon is átvergődött már a mi egyházunk, anélkül, hogy életerejében meggyengült volna. Mint a szöllőtő a metszés után új hajtásokat hozott.

Úgy képzelem én az ilyen forrongást, mint mikor asszonyaink a fazekat tiszta vízzel töltve a tűzhöz teszik. Forrás közben habot ver a viz; ez azonban vagy lefut a fazék tetején, vagy leszóratik, a víztömeg megmarad épen.

A jóavaló szülő, kinek több lelke van, mintsem gyermekét bitangra kivetné, nem hiszem, hogy a polgári házasságnak nagyon örvendene. Nem is engedi arra lépni gyermekét.

A jóavaló fehér személy, ki magát portékánál többre becsüli, s nagyobbra tartja, mintsem áruba eresztétené, inkább hajadon marad, mint arra vesse fejét, hogy mikor egyik ajtón beviszik, már keressék szemmel a másikat, melyen nem sokára ki fogják hajtani.

Nem vagyok már mai veréb, Isten kegyelméből megettem kenyeremnek javát, és én másoktól úgy hallottam, magam is úgy tapasztaltam, hogy legjobb mester az élet; ez még azokat is megtanítja, kik senkitől sem akarnak tanulni. Ez a nagy mester, az élet majd megtanítja az embereket arra is, ha még nem tudnák, hogy a ki Isten nélkül épít, hiába épít, hogy a ki a jó erkölcsre nem ad, az maga alatt vágja a fát, s majd többen is rátérnek arra, hogy azt válaszszák jelszavokul, a mit én, hogy minden Istennel, semmit Isten nélkül.

És ezzel bezárom leveleimet. Bocsánat, kedves jó komám, a hosszas untatásért. Kiírtam, a mi szívemen volt. Bár jobban tudtam volna írni, hogy minél többet győzhettem volna meg annak igazságáról, hogy a polgári házasság nem nekünk való; hagyják azt másoknak a bugyogóval és magas tejesfazék alakú kalapokkal együtt . . De talán nem esett hiába munkám. Már azzal is megelégszem egyelőre, hogy kedves komám és ottani jó barátaink velem tartanak, ránk ugyan nincs bízva a törvényt sem meghozni, sem megakadályozni; de tőlünk függ magunkat és másokat annak rósz hatásától megóvni. Majd több olyan ember is találkozik, ki hogy az esőben meg ne ázzék, a gádorba vonja be magát.

Köszönöm kedves komám uram szívességét és békétűrését, s kedves övéivel együtt Isten oltalmába, magamat pedig régi szeretetébe és barátságába ajánlom és maradok holtig hív komája, én, ki e leveleket írtam.